

MEGALAPOZÓ

A TOKAJ-HEGYALJAI TÖRTÉNELMI BORVIDÉK KULTÚRTÁJ

VILÁGÖRÖKSÉGI HELYSZÍNRE ÉS VÉDŐÖVEZETÉRE VONATKOZÓ
VILÁGÖRÖKSÉGI KEZELÉSI TERV SZAKMAI ELŐKÉSZÍTÉSÉRE SZOLGÁLÓ
MEGALAPOZÓ DOKUMENTÁCIÓ ÉS VILÁGÖRÖKSÉGI KEZELÉSI TERV

MEGALAPOZÓ DOKUMENTÁCIÓ

III. KÖTET

ÉRTÉKHORDOZÓK (ATTRIBÚTUMOK) KIFEJTÉSE

A TOKAJ-HEGYALJAI TÖRTÉNELMI BORVIDÉK KULTÚRTÁJ

VILÁGÖRÖKSÉGI HELYSZÍNRE ÉS VÉDŐÖVEZETÉRE VONATKOZÓ VILÁGÖRÖKSÉGI KEZELÉSI
TERV SZAKMAI ELŐKÉSZÍTÉSÉRE SZOLGÁLÓ MEGALAPOZÓ DOKUMENTÁCIÓ ÉS
VILÁGÖRÖKSÉGI KEZELÉSI TERV

MEGALAPOZÓ DOKUMENTÁCIÓ

III. KÖTET

MEGBÍZÓ:

FORSTER GYULA NEMZETI ÖRÖKSÉGGAZDÁLKODÁSI ÉS SZOLGÁLTATÁSI KÖZPONT

1014 Budapest, Táncsics M. u. 1.

VÁLLALKOZÓ:

VÁROS-TEAMPANNON KFT

1053 Budapest, Veres Pálné u. 7.

2014. május 5.

A TOKAJ-HEGYALJAI TÖRTÉNELMI BORVIDÉK KULTÚRTÁJ

VILÁGÖRÖKSÉGI HELYSZÍNRE ÉS VÉDŐÖVEZETÉRE VONATKOZÓ VILÁGÖRÖKSÉGI KEZELÉSI
TERV SZAKMAI ELŐKÉSZÍTÉSÉRE SZOLGÁLÓ MEGALAPOZÓ DOKUMENTÁCIÓ ÉS
VILÁGÖRÖKSÉGI KEZELÉSI TERV

MEGBÍZÓ KÉPVISELŐI:

Cselovszki Zoltán	elnök, Forster Gyula Központ
Dr. Soós Gábor	főosztályvezető, Világörökségi és Nemzetközi Főosztály
Dr. Fejérdy Tamás	koordinátor

A VÁROS-TEAMPANNON KFT. KÖZREMŰKÖDŐ MUNKATÁRSAI:

Koszorú Lajos	ügyvezető, vezető tervező
Szántó Katalin Ph.D.	építész, területrendező tervező
Tokai Gábor	tájépítésmérnök
Munkácsi Péter	műszaki menedzser
Gyevai Márton	tájépítésmérnök
Koszorú Bálint	településmérnök
Kucsora Zita	településmérnök
Skorka Lajos	építésmérnök
Szécsi Ákos	építész
Tábori Attila	környezetgazdálkodási agrármérnök
Tóth Helga	környezetgazdálkodási agrármérnök

SZAKÉRTŐK:

Erő Zoltán	építész, műemlékvédelmi szakmérnök
Dr. Laposza József	tájépítésmérnök
Lázár Tibor	tájépítésmérnök
Langerné Dr. Rédei Mária	geográfus
Polgár Judit	szociológus
Dr. Szalók Csilla	idegenforgalmi szakközgazdász
Dr. Pusztai Tamás	régész
Pusztainé dr. Fischl Klára	régész
Tóth Arnold	néprajz szakos bölcsész
Nagy Dezső	biológus
Szász Róbert	geológus
Kelecsényi Kristóf	művészettörténész

2.3. ÉRTÉKHORDOZÓK (ATTRIBÚTUMOK) KIFEJTÉSE

Tokaj-Hegyalja történelmi borvidék kultúrtáj a mintegy kétmillió lakosú – Kassa, Miskolc, Munkács, Nyíregyháza, Ungvár, illetve a közvetett hatású Debrecen, Nagyvárad, Szatmárnémeti alkotta – városhálózati csomópont földrajzi súlypontjában elhelyezkedő „kulturális erőter”: értékhordozói (attribútumai) mennyiségük és minőségük tekintetében is tekintélyt parancsolóak. Az értékhordozók rendszere rendkívül összetett, előfordulási területük pedig a világörökségi terület egészére, vagyis a részhelyszínek területén túlra kiterjed, életszerűen változó sűrűségben, összetételben és megőrzési állapotban. A többszörös rétegzettség, átfedés miatt inkább értékhordozó-csoportokról beszélhetünk, mint értékhordozókról, elfogadva, hogy az értékhordozó-csoportok között is átfedések lehetnek.

Az alábbi fejezetek az értékhordozó-csoportokat és csoportonkénti részletes kifejtésüket tartalmazza, ahol indokolt, számos példát is felsorakoztatva. A KET alkalmazásának feltétele az értékhordozók kormányrendeletben történő tételes jóváhagyása. Az értelmezést szolgáló, zárójelben közölt példák nem képezik részét kormányrendeletnek.

2.3.1. Érték-hordozó-csoportok bemutatása

1. „ezeréves”, folytonos megújulásra képes szőlészeti borászati kultúra
2. évszázadok óta épülő pincék, pincerendszerek egyedülálló sűrűsége
3. az egykori mezővárosok láncolatára épülő településhálózat települési, építészeti és tárgyi öröksége
4. karakteres tájképi együttesek, melyek a sok évszázados tájhasználat, a geomorfológiai formák, valamint az élővilág szinergiájának leképeződései
5. az élő és élettelen természeti értékek – a biológiai, a geológiai-földtani és a vízrajzi értékek rendkívüli diverzitása
6. a kultúrák évezredes egymásra rétegződését tükröző gazdag régészeti emléktárhely
7. a több száz éve zajló kutatási, gyűjtési, művészeti alkotó, mítosz- és hagyományteremtő tevékenység eredményeinek páratlan gazdagsága

2.3.2. Érték-hordozók kifejtése

1. „Ezeréves”, folytonos megújulásra képes szőlészeti borászati kultúra

- Tokaj-Hegyalja természeti erőforrásai, melyek az unikális szőlészeti-borászati kultúra és annak szerves részét képező építészeti és szellemi örökség kialakulásához és fennmaradásához elengedhetetlenek (a vulkanikus lejtők, az ásványi anyagokban gazdag termőtalaj és a különleges mikroklima által kialakult termőhelyek; az aszúsodást biztosító *Botrytis cinerea* és a pincék falán kialakuló *Glaesporium cellare*; a hordókészítés faanyagául szolgáló zempléni kocsánytalan tölgy; a pincék kialakítását felkínáló és az építés alapanyagául szolgáló vulkanikus kőzetek)
- a változatos méretű és tulajdonviszonyú szőlőbirtokok (terroirok) rendszere, a kisparcellás szőlőhegyektől az üzemi méretű szőlőbirtokokig, természeti adottságokhoz illeszkedő rendkívül változatos dűlők rendszere
- a szőlő és borkultúra kivételes minőségét biztosító sok évszázados (ön)szabályozó és eredetvédelmi intézményrendszer folytonossága, mely nemcsak jogszabályokban, hanem számos helyi kezdeményezésben is tovább él (a borászok egyesületei, társaságok sokasága)
- a hagyomány és az új agrotechnikai, technológiai innováció szinergiájára épülő termesztési és borászati technológiák és eszközök; a szőlőtermesztés és a borkészítés hagyományos tokaji

borvidéki eszközkészletének a Tokaji Múzeumban őrzött és bemutatott legnagyobb gyűjteménye, muzeális borok gyűjteménye a tarcali Könyves Kálmán pincében és a Tokaj Kereskedőház tolcsvai Bormúzeumában

- nagyminőségű tokaji borok: aszú, szamorodni, furmint, hárslevelű, sárgamuskotály; a szőlőfajták behatároltsága ellenére a természeti adottságok következtében a borminőségek igen nagy változatossága
- a tájkaraktert meghatározó történelmi borházak (a Királyudvar, a mezőzombori Patay-borház vagy más néven Sárga-borház); a sajátos szőlőhegyi történelmi tájjelemek gazdagsága: kőfalak (kőgátak, bástyák), lépcsők (garádicsok), kőrakások (kőszánok), vízárkok, utak, liktorvermek, szőlőhegyi szakrális kisemlékek, az egykori parcella és birtokhatárokat jelző, törpemandulával benőtt kőgarádok (Tokaj, Kopasz-hegy Tarcali Turzó-dűlő TT)
- a kiváló kortárs építészeti alkotásnak minősülő borházak révén érvényesülő kulturális folytonosság, melyek egyúttal nagyléptékű tájépítészeti alkotások is (pl. mezőzombori Disznókő-borászat, a bodrogkisfaludi Patrícus-borház, a tokaji Hétszőlő-borászat, a tarcali Dégenfeld borászat, az erdőbényei Béres-pincészet vagy a tolcsvai Oremus-borászat)
- a több mint száz éves múlttal rendelkező szőlészeti-borászati kutatás és szakképzés helyi intézménye: a Tokaj-Hegyaljai Szőlészeti Borászati Kutató Intézet, az általa felhalmozott tudás, tapasztalat, kísérleti ültetvények, az esetenként tájrégészeti módszerekkel összegyűjtött ritka történelmi szőlőfajták génbankjaként szolgáló fajtagyűjtemény

2. Évszázadok óta épülő pincék, pincerendszerek egyedülálló sűrűsége

- XIII. századtól folyamatosan épített, döntően a XVIII-XIX. század során kiépült több ezer objektumból álló pince együttes
- vulkáni tufába vagy löszbe mélyedve (Tokaj-hegy), többségében hozzáadott építőanyag nélkül a természetes kőzetbe vájt, vágott pincék,
- az egyedülálló sűrűségben és változatos megjelenési formában fennmaradt pincék négy alaptípusa: az egyágú (paraszt) pince, a főtengelyre felfűzött celláspince, az egymással párhuzamosan futó ágakból álló pince, valamint a pinceágak és az eltérő pinceszintek összekötéséből kialakult labirintuspince, az ún. pincerendszer (az építés technológiája és eredete szerint fűrt/vágott/vájt keleti jellegű, illetve boltozott, épületek alatti nyugati jellegű pincék kettőssége)
- a természetes kőzetben kiépült pincék borérelésére, bortárolásra kiválóan alkalmas páratartalma, hőmérséklete, a sajátos, egyedi mikroklímát szabályozó nemespenész
- a településen belül található nagyméretű pincerendszerek (Sárospatak: Rákóczi pince; Tolcsva: Oremus pincék, Bormúzeum pincéi, Kereskedőház pincéi; Erdőbényén a 3,5 km hosszú, háromszintes Rákóczi pincerendszer – Vivemus pincészet; Szegi község közigazgatási területén a Tokaj Kereskedőház kétszintes, négy egykori bányatermet magába foglaló 5 km hosszú érlelő pincéje, borkápolnával, lovagteremmel; Bodrogkeresztúron az 1 km hosszú, háromszintes tufába vágott Dereszla-pincerendszer; tokaji Rákóczi-pince és a belváros alatti pincerendszer; Tarcalon a borvidék legrégebbi pincéjeként számon tartott tarcali Könyves Kálmán pince; a Rákóczi szüretelőház pincéje és az Andrássy-birtok régi pincéi; Mádon a Royal Tokaj településközpontban lévő 1 km hosszú 13. századi pincéje, Holdvölgy pincészet 1,8 km hosszú pincerendszere és a településközpont labirintus pincéi; Tállyán a Rákóczi pince illetve a belváros alatt húzódó történelmi pince együttes; Abaújszántón az Imperiál Tokaji Pincészet 1,6 km hosszú pincerendszere).

- közvetlenül a települések határában kiépült pincesorok, pinceutcák (Abaújszántó, Erdőbénye, hercegiúti Gomboshegyi és Kőporosi pincék, sátoraljaújhelyi Ungvári pincék);
- máig tartó történelmi folytonosság: pincék, pincerendszerek (XIII-XVIII. sz.), borházak (XVI-XIX. sz.), új, korszerű szőlőfeldolgozók, pincészetek (XX. sz. vége - XXI. sz. eleje)

3. Az egykori mezővárosok láncolatára épülő településhálózat települési, építészeti és tárgyi öröksége

- az Erdély és Felvidék, illetve Kárpátalja közötti kereskedelmi útvonalra szerveződő egykori mezőváros-hálózat térszerkezeti értékei (páratlan sűrűség, kompakt településcsoportok, közel azonos nagyságú mezőváros-karakterű mikroközpontok láncolata);
- középkori szerkezetüket őrző hézagosan zárt sorú, egyutcásból kinőtt településcsoportok felvidéki (kassai) mintákat követő orsós főterekkel, templom együttesekkel, zeg-zugos, kisebb terekkel tarkított, a terepalakulatokat változatosan követő városias utca-térhálózattal;
- az ország kiemelkedő értékű műemlékeinek sűrű csoportjai, amelyek mind történelmi rétegzettségük, mind kulturális, műfaji és stílusi sokszínűségük miatt a kultúrtáj kiemelkedő elemei:
 - középkori eredetű egyházi emlékek (pl. Bodrogolaszi Árpád-kori templom, gótikus eredetű sátoraljaújhelyi pálos-piarista kolostoregyüttes, sárospataki római katolikus „Vártemplom”);
 - középkori és reneszánsz eredetű világi emlékek a várak, várkastélyok (közülük kiemelkedik a sárospataki Rákóczi várkastély, mely az ország egyik legértékesebb műemlék-együttese, szerencsi Rákóczi-vár, tállyai Rákóczi-kúria, monoki várkastély, golopi ún. régi Vaykastély, tokaji vár, sárospataki korai Pálóczi vár és a városfalak);
 - a XVIII-XIX. századi építkezések emlékei: a mezővárosokban megtelepedő kereskedők építkezései (tokaji görög kereskedőházak, görögkeleti templom; zsidó kereskedők jelenlétének kulturális öröksége, a mádi, tarcali, tokaji zsinagóga), több felekezetű copf és későbarokk templomainak sora, barokk és klasszicista kúriák (tarcali Sebő-kúria, mádi Rákóczi-Aspermont-ház, monoki Andrássy-kastély, Kossuth Lajos szülőháza, abaújszántói Patay-kastély, tokaji Sóház, Dessewffy kastély), a kortárs építészeti elemekkel példaértékűen kiegészített Füleky-pincészet, továbbá a sárospataki Református kollégium együttesének régi szárnya, könyvtára
 - a XX. század már említett mintaértékű borházai, pincészei mellett a kortárs építészeti kultúra emblematikus öröksége Makovecz Imre (és követői) sárospataki városépítészeti együttese: a művelődési ház, az áruház, a városközponti lakóépület-együttes
- a ma is élő, vagy nagy mennyiségű emléktárhelyen, ismeretanyagban, szókinccsben, eszközkészletben és kapcsolatrendszerben megőrzött hagyományos kézműves iparok (az egykor csak helyi építőanyag igényeket kielégítő bányászat, kőfaragás Erdőbényén és Tállyán, hordókészítés Erdőbényén és Tállyán, Erdőhorvátai perecsütés, tájházakban őrzött eszközök), habán fazekasság mára kihalt tradíciója Sárospatakon
- etnikai-vallási és néprajzi táji sokféleséget, illetve a társadalom rétegződésének sokszínűségét őrző épített és szellemi kulturális örökség, tradíciók, hagyományteremtés, ezen belül kiemelkedő jelentőségű:
 - a holokauszt következtében elpusztult zsidó közösség emléktárhelye, mely nagyságrendje, színvonala, ismertsége tekintetében a Budapesten kívüli zsidó kultúra legjelentősebb

öröksége (mádi, tokaji, tarcali, bodrogkeresztúri, abaújszántói, olaszliszkai zsinagógák, temetők, csodarabbi sírok Sátoraljaújhely, Mád, Bodrogkeresztúr temetőiben, rituális fürdő Sárospatakon, Kastenbaum iskola Sátoraljaújhelyen, stb.)

- a máig élő német nemzetiségi kultúra (pl. rátkai német tájház, hercegkúti, károlyfalvai, rátkai közösségek építészeti, gasztronómiai hagyományai)
 - mennyiségében jóval kevesebb, de jelentős, balkáni (főleg szláv) ortodox hagyomány (Tokaj: kereskedőházak, lakóházak, templom, Béres Béla gyűjtemény)
 - a kulturális sokszínűség fontos összetevője a külföldi és belföldi „bebíró birtokosság” rendszerváltás óta újjáéledt hagyományai, mely társadalmi csoport tagjai a múltban és a jövőben is a borvidék gazdaságának meghatározó szereplői
 - a helyi sajátosságokhoz adaptálódott urbánus kulturális sokszínűség szerves része a Református Kollégium és Könyvtár Sárospatakon, a Paulay Ede színház Tokajban, a Magyar Nyelv Múzeumával kibővített Kazinczy Mauzóleum a Sátoraljaújhelyhez csatolt Széphalom területén.
- A tokaji bortermelés felfuttatásában, európai diadalútjának megalapozásában döntő szerepet játszó Rákóczi dinasztia sokszínű, a világörökségi terület számos településén megtalálható épített és szellemi öröksége:
 - A sárospataki és szerencsi várak, sárospataki, tokaji, erdőbényei Rákóczi-pincék, mádi Aspremont-kúria, tolcsvai Királyudvar, a településeken található egyéb épített örökségi elemek
 - a sárospataki Rákóczi Múzeum állandó kiállítása, a fellendülést segítő postahálózat-fejlesztés nyomán megerősödött mezőváros-hálózat, a református kollégium nemzetközi kapcsolatai
 - II. Rákóczi Ferenc levéltárban megőrzött 48 pontból álló szőlőművelési szabályzata, a Rákóczi mondakincs térséghez kötődő elemei, a településeken megtalálható Rákóczi-fák.

4. karakteres tájképi együttesek, melyek a sok évszázados tájhasználat, a geomorfológiai formák, valamint az élővilág szinergiájának leképeződései

- az egykor markáns magassági övezetes rajzolatú tájkarakter meglévő részletei: a változatos domborzat, az erdővel borított hegygerincek, a síkság felé kitérű szőlővel beültetett domboldalak és a Bodrog árterének természeti adottságokhoz igazodó tájhasználati változatossága, számos pontról feltáruló együttese, különösen:
 - a három Sátor-hegy (Abaújszántó, Sátoraljaújhely, Tokaj) karakteres, identitásképző feltárulása a térség számos pontjáról
 - a külterületi beépítéstől, fényszennyezéstől mentes nagy kiterjedésű tájrészletek hiteles tájképi feltárulása
 - a sajátos mikroklímának köszönhetően reggelenként ködbe burkolózó táj sejtelmes látványa
- a differenciált tájfeldrajzi meghatározottság következtében kialakult öt karakteres településtípus: az etnikailag és vallási tekintetben egyaránt sokszínű hegyaljai mezővárosok; a főleg magyarok lakta Bodrog menti falvak; dél-zempléni, Szerencs környéki falvak; a Zemplén belső hegyi falvai; a peremhelyzetű kisvárosok

- a település-táj kapcsolat: a települések többségének kompaktsága, a kevésbé sérült településszegélyek (kivéve Sárospatak, Sátoraljaújhely és Szerencs peremterületeit, továbbá a nagyobb bányák által érintett településszegélyeket)
- kiemelkedő jelentőségű tájképi látványelemek és egyedi tájértékek egyedülálló sokfélesége
 - a sajátos szőlőhegyi történeti tájelemek (a több helyütt védettség alatt álló, a hagyományos térszerkezetbe illeszkedő pincesorok, az egykori teraszos szőlőművelés emlékét őrző támfalak, teraszok, dűlőutak)
 - egyes kiemelkedő földtani-geológiai értékek, természeti értékek, élőhely-csoportok évszakonként változó egyedülálló tájképi feltárulása (pl. Megyer-hegyi tengersizem, törpemandulások, stb.)
 - a területen nyilvántartott több mint 130 db forrás, 4 kunhalom (Abaújszántó, Legyesbénye, Bekecs, Szerencs) és 8 földvár (Erdőhorváti, Tállya, Monok, Szerencs, Bodrogkisfalud községek területén ezek egyúttal a tájrégészeti örökség részét is képezik)
 - a területen eddig hivatalosan nyilvántartott mintegy 450 egyedi tájérték tömegessége és változatossága (a felmérés jelenleg is folyamatban van)

5. az élő és élettelen természeti értékek – a biológiai, a geológiai-földtani és a vízrajzi értékek rendkívüli diverzitása,

- élőhelyek, társulások sokasága, változatossága, közöttük különösen:
 - a tokaji Kopasz-hegy tájképi feltárulásként is különleges, szigetszerű kiemelkedése és különleges növényföldrajzi helyzetéből adódó egyedülálló flóragazdagsága (tatárjuharos lösztölgyes, törpemandulás cserjés)
 - a Bodrogzug ma az országban az egyetlen olyan nagy kiterjedésű terület, amelyet rendszeresen elöntenek az árvizek (nemzetközi jelentőségű Ramsari terület), a vizes élőhelyek (pl. fűz ligeterdő, gyöngyvirágos tölgyes) megőrzésének kiemelt célterülete a Bodrog menti Long-erdő Természetvédelmi Terület
 - várhegyek növényi társulásai (pl. Bodrogkisfalud, Bodrogszegi Vár-hegy, Erdőbénye, Erdőhorváti - árvalányhajas lejtőgyep)
 - az Erdőbényei Fás legelő természetvédelmi terület különleges értéke a hazai viszonylatban is egyre ritkább fás legelő tájképi megjelenése, a hozzá kapcsolódó florisztikai és faunisztikai elemek, valamint a ritkaságnak számító opálváltozatok előfordulási helye
 - Felhagyott bányák területén kialakult különleges vegetáció és földtani érték (pl. Sátoraljaújhely-Károlyfalva területén található Megyer-hegyi Tengersizem a XV. században nyitott malomkő-bánya az ország egyedülálló bányatörténeti emléke is, ahol a csapadékvíz felgyülemelésével kialakult tengersizem botanikai, zoológiai és földtani szempontból is egyedülálló érték)
 - Tállyai Patócs-hegy (miocénkori szubvulkán) kőtengere, az itt található különleges növényfajok (pl. nőszirm) tájképi és természeti érték
- A területen előforduló, európai jelentőségű értékes madárfajok vonulási és/vagy fészkelő helyei, a csak hazánk területén előforduló élőhely típusok és fajok, az ún. „pannonikumok” (Natura 2000 hálózat elemei)

- tájtörténeti jelentőséggel bír a miocénkori ősszőlő (*Vitis Tokajensis*) levelének lenyomata, génmegőrzés szempontjából kiemelkedő jelentőségű a védett ligeti (ártéri) szőlő (*Vitis Sylvestris*) élőhelye
- a térség különleges ásványkincsekben való gazdagsága: Monok, Legyesbénye, Erdőbénye, Erdőhorváti (opálféleségek, jáspis, matyójaspis, karneol, kalcedon, ősmaradványok)

6. A kultúrák évezredek egymásra rétegződését tükröző gazdag régészeti emlékhelyek

- A 13-16. századi magyar várépítészet emblematikus épületeinek lelőhelyei, 17 kiemelten védett (legtöbb a sárospataki vár és a szerencsi vár területén) és 4 fokozottan védett emlék (sátoraljaújhelyi középkori vár; tállyai Mekecsvár: vaskori település és későbronzkori erődítés; tállyai Óvár: koravaskori és későbronzkori telepek, későbronzkori erődítés; monoki Ing-vár: későbronzkori és vaskori telep és árpád-kori erődítés)
- nemzetközi jelentőségű a Bodrog-magasparton több kilométeren át húzódó, a rézkor egy szakaszának is nevet adó Bodrogkeresztúri kultúra: Bodrogkeresztúrtól Sárospatakig 200-500 méter szélességben található, Európában egyedülálló rézkori leletanyaggal rendelkező lelőhely-láncolat, azon belül a nyilvántartásban nem szereplő rézkori bodrogkeresztúri kultúra: „etalon” lelőhely (Bodrogkeresztúr-Kutyasor)
- meglévő és potenciális régészeti bemutatóhelyek, melyek a térség történeti rétegzettségének bemutathatóságát gazdagítják: sárospataki ágyúöntő műhely, tokaji vár, sátoraljaújhelyi vár, potenciális bemutatóhelyek a ma még nem kutatott, de markáns tájképi feltárással bemutatható „Szege” várhegy, sárospataki középkori habán fazekas telep
- a területen található régészeti gyűjtemények: Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma (Sárospatak), Tokaji Múzeum
- az egész területre kiterjedő gyűjtőkörrel rendelkező miskolci Herman Ottó Múzeum területről származó régészeti gyűjteménye
- a régészeti örökség részének is tekinthetők a természetvédelmi oltalom alatt álló kunhalmok és földvárak (tájrégészet).
- a kutatási területen a későbbi korokból származó Seuso-kincshez mérhető értékű bronz leletanyag található (amely fokozottan veszélyeztetett)
- A Bodrogköz és Bodrog-magaspart ember és a táj szoros kapcsolatát őrző helynévanyaga
- Az őskori Európa kereskedelmében az egyik legfontosabb csereeszközt jelentő obszidián lelőhelye

7. A több száz éve zajló kutatási, gyűjtési, művészeti alkotó, mítosz- és hagyományteremtő tevékenység eredményeinek páratlan gazdagsága

- Tokaj-hegyalja történelmi borvidékhez köthető szőlészeti-borászati, tájföldrajzi, történeti földrajzi, agrártudományi, néprajzi, ökológiai, szociológiai, történettudományi, regionális tudományi, régészeti, építészettörténeti, gazdaságtörténeti kutatások, adatbázisok, bibliográfiák, monográfiák és kutatási hagyományok egyedülálló mennyisége és folyamatos bővülése, a „Tokaj-Hegyalja tudás” könyvtárnyi és egyre bővülő irodalma
- a borvidékre vonatkozó legfontosabb hiteles történeti dokumentumoknak a sátoraljaújhelyi volt Megyeháza épületében működő „Zempléni Levéltár”-ban őrzött és kezelt gyűjteménye,
- a borvidék területén működő (részben máshol már említett) muzeális gyűjtemények sokasága (sárospataki Rákóczi Múzeum, Sárospataki Református Kollégium szerencsi Zempléni Múzeum, Tokaji Múzeum tudományos tevékenysége és gyűjteményei)

- A térség meghatározó szerepe a modern magyar irodalmi nyelv megalapozásában és gondozásában (a helyi (zempléni) nyelvjárás, mint a magyar irodalmi nyelv alapja, a jelenleg Sátoraljaújhelyhez tartozó Széphalom településen egykor élt és dolgozott Kazinczy Ferenc nyelvújító tevékenysége, a térség „nyelvművelő” szerepének továbbgondozásáért felelős, 2008-ban létrehozott Magyar Nyelv Múzeuma)
- szőlészethez-borászathoz kapcsolódó hiedelemvilág, tradíciók, néprajzi szellemi értékek, szürethez kapcsolódó szokások, hagyományőrzés és -teremtés folytonossága, különösen az UNESCO Szellemi Örökség Nemzeti jegyzékbe is felterjesztett erdőbényei kádártánc, az Orbán erekye kultusz és a borvidék Kassával való kulturális kötelékét megőrző-megújító Szent Erzsébet zarándoklat, a tállyai Szent Vencel napi búcsú
- A Tokaj-hegy, a Tokaj-hegyaljai dűlők és a hozzájuk kapcsolható történelmi személyiségek különleges szimbolikus tartalmaira épülő kollektív emlékezet (a Rákócziak és Kossuth - szabadságharcok; Kazinczy - reformkor, sárospataki kollégiumban tanult híres személyiségek;
- A borvidék és borainak szerepeltetése, dicsérete a hazai irodalomban (az ország Kölcsey Ferenc által írt nemzeti himnusza, Weöres Sándor: Psziché, Hamvas Béla: A bor filozófiája, Eötvös József: Tokaj-hegy, Petőfi Sándor: De már nem tudom mit csináljak ..., stb.)
- Tokaj-Hegyalja és borainak szerepeltetése, dicsérete számos európai és tengerentúli költő, író, utazó műveiben, mellyel a borvidéket az egyetemes kultúra részévé tették (pl. Goethe: Faust, Bürger: Münchhausen báró vidám kalandjai, Pablo Neruda: Tokaji)
- Az egykor itt élt és a térség felvirágoztatásában meghatározó szerepet játszó, elpusztított sokezres zsidó közösség értékteremtő munkájának élő emlékezte.